

"הדרבן" – מוסף פורים היתולי בעריכת "עזמות", תרפ"ד (1924): מלסטינה בארץ ישראל או בארץ ישתעאל?

בעקבי "עזמות"

חיוו ויצירתו של ישעיהו קרניאל, איש רוח ציוני לאומי

בין המצבות הנושנות הפזורות בבית העלמין של זכרון יעקב, קבועה מצבה שעליה חקוקה הכתובת "הסופר, המורה והנשיא, מרצה ועיתונאי מובהק". האדם שנקבר במקום היה ישעיהו קרניאל, המוכר בעיקר בכינויו הספרותי, "עזמות", ומסכת חיוו המרתקת משתרעת על פני תחומי עיסוק ופעילות רבים.

רוית קרניאל-דביר

רוית קרניאל-דביר היא נינתו של ישעיהו קרניאל, נכדת בנו מרדכי. בדומה ל"עזמות", גם היא בנקאית וחובבת ספרות עברית.

הנהלת בנק אפ"ק,
י' קרניאל עומד שני מימין
(?1913)

התפטרותם מן הוועד, אך לבסוף נעתרו להפצרות גורמים שונים וחזרו בהם מהתפטרותם: "מפני דרכי שלום ולהטבת מצבם של העניים שבעירנו". ואכן, תחושת השליחות למען יהודי ארץ ישראל ליוותה אותו כל העת, כפי שכתב לקלוורסקי במאי 1916: "אנחנו נבחרנו מאמריקה כדי להשגיח ולשמור על הסדר ועל מטרת הוועד: לטובת העניים בצפת".

גם ניהול הבנק עצמו בצל המלחמה זימן קשיים רבים, על רקע חוסר הוודאות באשר להמשך תפקודו העצמאי:

נאספנו אנחנו החתומים, פקדי האפ"ק בצפת, לבית הבנק כדי לדון יחד ולטכס עצה לגבי הכסף הנמצא עכשיו בקופתנו – מה לעשות בו במקרה של לקיחת הכסף על ידי הממשלה המקומית, היות שעפ"י שמועות שונות שבאו אלינו זו אחר זו, נתקבלה פקודה של הממשלה לסגור את מוסדנו ולקחת לה את המזומנים הנמצאים בקופתנו (מתוך הצהרת עובדי הבנק, נובמבר 1914).

במקביל לעבודתו בבנק אפ"ק, המשיך קרניאל גם בעבודת התרגום והעיבוד של כתבי שלום עליכם, שבה החל עוד בבחרותו. הוא לא נכנע לדעה הרווחת כי את כתביו של שלום עליכם יש לקרוא בשפת המקור, יידיש: "מגמתי אז הייתה אפוא: לתת את שלום-עליכם בעברית כמו שהוא, בטעמו המקורי והיהודי עם כל השלום-עליכמיות שבו, ובלשון עברית חיה וטבעית עם כל החיות וסוגלת הבדיחות וההיתול הטבועה בה".

תרגומו פורסמו בגיליונות "הצבי" ו"האור", וכן בשתי חוברות מיוחדות שהודפסו בצפת ובירושלים, וכללו בין השאר את הסיפורים "נחת מבנים", "הנס של הושענא רבה" ו"חלק כחלק". על בסיס תרגומו הומחזה יצירתו של שלום עליכם, "הרופא", והוצגה בתיאטרון אם המושבות בפתח תקווה. בתוך זמן קצר נתחבבו תרגומו על קהל הקוראים העברי, כפי שכתב הוא עצמו במבוא לחוברת השנייה: "שלום עליכם בעברית – זה במידה ידועה ניצחון שעלה בחלקה של השפה העברית בארצנו".

ישעיהו קרניאל נולד בברלאד שברומניה ב־18 במאי 1881. אביו, מרדכי קרניאל (קרניול), היה ממייסדי אגודת חובבי ציון ברומניה, וככזה הגשים את החלום הציוני ועלה ארצה בשנת 1882, יחד עם משפחתו, בעקבות אליעזר רוקח. המשפחה נמנתה עם מקימי המושבה זכרון יעקב, על אדמות הכפר זמארין.

כבר כנער הייתה השפה העברית שגורה בפיו של קרניאל: הוא למד תנ"ך, תלמוד ודברי ימי ישראל בבית הספר המקומי של זכרון יעקב, ובכוחות עצמו למד גם שפות נוספות, בהן צרפתית, אנגלית, גרמנית וערבית. משבגר החל לעבוד כמורה, והיה הראשון מקרב בני המושבה שעסק בחינוך. את השראתו שאב מאליעזר בן יהודה, מורו הרוחני, שהקשר עמו ועם בנו – איתמר בן אבי" – עובר כחוט השני בקורות חייו. שנים רבות הקדיש את מרצו להחייאת הלשון העברית, והיה לשותף פעיל במהלך הלשונית-תרבותי שהוביל בן יהודה.

בקיץ 1903 השתתף עם רעייתו הטרייה, אידה לובמן, בייסוד "ארגון המורים" (לימים הסתדרות המורים), ואף נבחר לנציג הוועד בזכרון יעקב. באותה שנה יצא הזוג הצעיר אל הקונגרס הציוני השישי בבאזל, כציר מטעם אגודת המורים.

על להיטותו להחייאת השפה העברית אפשר ללמוד מתשובתו להצעה שקיבל בשנת 1905 לעבור ללמד בבית ספר בראשון לציון. במכתבו פירט את תנאיו לקבלת המשרה המוצעת, כשהראשון שבהם היה: "עיקר חפצי הוא לעבוד ולשמש בכהונת מורה אך ורק בבי"ס לאומי, שהשפה העברית והרוח הישראלי ישלטו בו תמיד".

בנקאות ושלום עליכם בצפת

בשנת 1906 נטש קרניאל את ההוראה, והצטרף לסגל פקדי בנק אנגלו-פלשתינה (אפ"ק). הוא החל את עבודתו כפקיד בסניף ירושלים, לשם עקר עם משפחתו, אך כעבור שנים מספר קידם לתפקיד סגן מנהל הסניף בחיפה, וב־1912 נמנה עם סגל מורשי החתימה של הבנק.

בשנת 1913 התמנה למנהל סניף צפת וחבר הנהלה המרכזית בבנק. הימים היו ימי מלחמת העולם הראשונה, ולאפ"ק נודע תפקיד מרכזי בתמיכה ביישוב היהודי. וכך, מתוקף תפקידו כמנהל הסניף המקומי, נבחר קרניאל לעמוד גם בראש הוועד של "קופת הסיוע האמריקאי" ליהודי צפת, שהיו שרויים במצוקה כלכלית קשה.

עבודת הוועד מתועדת בחליפות מכתבים מעניינות בין קרניאל לבין חיים קלוורסקי, הממונה מטעם חברת יק"א על מושבות הגליל, ובינו לבין אהרן אהרנסון, שהופקד על ניהול כספי הסיוע האמריקני במחוז הגליל. ההתכתבות חושפת תמונת מצב בעייתית, על רקע חיכוכים ותביעות בלתי פוסקות של תושבי צפת, שמחו נגד מדיניות החלוקה של הוועד. בשלב מסוים הגישו קרניאל וקלוורסקי את

מערכת "דאר היום", 1933
(קרניאל יושב ראשון מימין,
לצדו איתמר בן אב"י)

"הדרשן השבועי האזרחי של הגוש הלאומי"

בשנת 1919, לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, פרש קרניאל מעבודתו באפ"ק וחזר לירושלים, בעקבות משרה שקיבל כמנהל חשבונות ומפקח על המשק של "הדסה" וחבר ההנהלה המרכזית. ב"הדסה" עבד 14 שנה, תוך שהוא מתגורר באותן שנים בשכונת אהל משה ולאחר מכן בתלפיות. בשנת 1920 חודשו קשריו עם אליעזר בן יהודה ומשפחתו, וכאשר נוסד היומון "דאר היום" חבר לעורכו, איתמר בן אב"י. הכתיבה העיתונאית לא הייתה זרה לו מאחר שכנער צעיר נהג לשלוח מאמרים פרי עטו לעיתוניו של בן יהודה, "ההשקפה", "האור" ו"הצבי".

"דאר היום" היה בשנות ה-20 מעין בבואה עברית ירושלמית ל"דיילי מייל" הלונדוני, והפך ליריבו הפוליטי של עיתון "הארץ". עמדותיו של היומון בנושאי כלכלה וחברה נטו ימינה במפה הפוליטית. הוא נחשב לסנסציוני, קליל ומלא תעוזה, ולא אחת השתלח באישים מרכזיים מקרב השמאל. קהל הקוראים של העיתון הלך וגדל, ובשנות ה-20 נמכר בתפוצה רחבה.

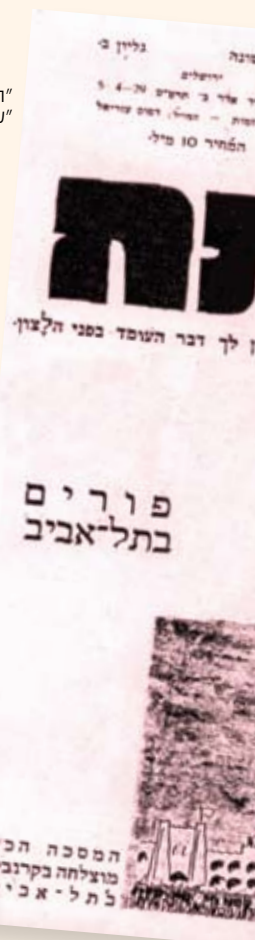
במשך 14 שנה, מראשית 1920 ואילך, התפרסמו מדי שבוע בגיליון ערב שבת של העיתון פיליטונים סטיריים-הומוריסטיים פרי עטו של קרניאל, תחת הכותרת "מבעד למסווה – שיעורים בהסתכלות". על הרשימות חתם בשמו הספרותי, "עזמות", אותו שאל מאלכסנדר אהרנסון. ברשימותיו חווה את דעתו על מאורעות השבוע בדרכו ההומוריסטית הנוקבת וברוח הקו הפוליטי של העיתון. העיתונאי והסופר גבריאל צפרוני, שעבד בצעירותו ב"דאר היום", כינה אותו לימים בהקשר זה "הדרשן השבועי האזרחי של הגוש הלאומי".

עד מהרה הפך עזמות להומוריסט שהכול קוראים את פלפוליו בשקיקה. נוסף על כך נהג לפרסם מהדורה היתולית שנתית כמוסף לקראת פורים, שאותה כינה בשמות שונים: "הדרבן", "התותח" ו"חמר-גמל". עיתונים אלו לחמו בדרך ההומוריסטית ועוקצנית את מלחמותיו היום-יומיות של "דאר היום", ועל הקריקטורות שעיטרו אותם הופקד זאב נבון, מהציירים הבולטים בשנות ה-20 ולאחריהן. בשער הגיליונות הופיעה תמיד האמרה: "אמר עזמות: אין לך דבר העומד בפני הלצון".

קריאה ברשימותיו הסטיריות של קרניאל מגלה כי מצוקות הזמן הוא דומות מאוד למצוקות ימינו אנו, דוגמת נטל שכר הדירה הרובץ על ציבור רחב: "יושבים שכנים כעבדים נרצעים / ולבעלי-בתים מנצלים נכנעים / עשרות לירות משלמים שכר-דירה / מחיר נורא בייחוד בירושלים הבירה" (הדרבן, תרפ"ט).

בעקבות עבודתו ב"דאר היום", ערך והוציא לאור בצוותא עם עורך הדין בנציון בן אהרן את השבועון הפוליטי "במערכה", ונהג לפרסם מאמרים גם בביטאון "הבונה החופשי" של תנועת הבונים החופשיים. על לשונו המושחזת העיד באותם ימים קרניאל עצמו:

עשר שנים רצופות עמדתי במערכה ובמערכת דאר היום שקבעה מקומי במדור התחתון כידוע כדי להטיל אימה על הציבור. ועכשיו נתגלגל הגלגל ורגלי עומדות במערכה

חדשה שלנו, אבל שינוי מקום לא יגרום בכ"ז לשינוי מזל, ובגלגולי השני הנני מה שהייתי בגלגול הראשון – עזמות'ל ו"רבנו מורנו" בפי אלפי קוראי, ו"עזמות ימח שמו" לעשרות מבוקרי וקורבנותי...

"עזמות" היה מיווד עם אבא אחימאיר ועם אורי צבי גרינברג, וניכר כי נמנע מלבקר אותם בלשונו החריפה. כתיבתו מרשימה במיוחד בשל העושר הלשוני של שפתו, המתובלת בציטוטים מתוך המקורות והמעידה על בקיאותו בארון הספרים היהודי, בצד היכרות מעמיקה עם הלכות העולם הגדול. השכלתו הרחבה, בצד כישורו, שיוו לכתבתו עומק המתובל במנה גדושה של הומור יהודי. שליטתו בשפות והשכלתו הביאוהו להתיידד גם עם עיתונאים זרים שפעלו באותה תקופה בירושלים, כגון ג'ק סיימון שליח ה"יונייטד פרס" ולוי, שליח ה"ניו-יורק טיימס" ו"אל-אהראם". בצד כתיבתו, בתקופה שבה התגורר בירושלים השתתף בפעולות שונות למען הקהילה, דוגמת ייסוד בית העם יחד עם היושע ברזילי ואיתמר בן אב"י, וביסוס הגימנסיה העברית. הוא נהג להרצות ברבים בנושאים בעלי ציון לאומי-איש, כגון זיכרונותיו מפגישותיו עם בנימין זאב הרצל, השפה העברית, תולדות היישוב בארץ ישראל, הקונגרסים הציוניים ועוד. הוא אף היה פעיל בארגונים חברתיים פילנתרופיים כגון לשכת "בני ברית" ומסדר "הבונים החופשיים". ב"בונים החופשיים" נמנה עם מייסדי לשכת "הר ציון", הלשכה העברית הראשונה בירושלים, ובשנת 1929 אף נבחר לנשיאה. במסגרת זו תרגם לעברית את המדרין הקצר של הבנייה החופשית, פרי עטו של פריץ אוהלמן.

"עיתונות רחוב" מגוונת: שנותיו האחרונות בחיפה

בשנת 1937 הורע באחת מצבו הכלכלי של ישעיהו קרניאל, ככל הנראה על רקע התחייבויות כספיות שנטל על עצמו לצורך יסודו של עיתון חדש בעריכתו. הוא נאלץ למכור את ביתו בשכונת תלפיות ולעקור לחיפה, שם חזר לעבוד כמורה לעברית ולהיסטוריה בבית הספר התיכון "במעלה". על אף פרידתו מ"דאר היום" ומחיי הרוח בירושלים, לא חדל קרניאל מכתובה עיתונאית: כך פרסם שני טורים קבועים במקומו "הכרמל", שבהם חיווה דעתו על ענייני השעה בסגנונו הייחודי. טורים אלו נשאו את הכותרת "מה שאני רואה ושומע בחיפה..." ו"שיחות חולין", וכללו תיאורים על אודות מפגשים אקראיים עם תושבי העיר, והגיגים שהעלה בעקבותיהם.

לשם כך נאלץ לכתת את רגליו ולצאת את ביתו, כפי שהיטיב לתאר בעצמו: "נטלתי את מקלי בידי האחת ואת פנקסי הקטן וקולמוסי הנובע בידי השנייה, ויצאתי ברגלי הימנית אל משרדי, כלומר: הרחוב" ("הכרמל", 2.12.1938). השיטוט ברחובות חיפה הפרה את כתיבתו:

תאמרו מה שתאמרו – אני אוהב את הרחוב, רחוב היהודים [...] דווקא שם בשאונם והמונם של חיי החוץ, יכול אני לראות את הפנים שלנו [...] הכל יודעים והכל מודים כי חיפה, עיר המטרופולין של צפון הארץ [...] כרך אירופאי ממש עם מנהגי ונימוסי העולם הגדול [...] ואולם מה שלא ידוע אולי עדיין לרבים מקוראי הוא שחיפה והדרה זכו גם לאוכלוסיה לא מעטה של [...] כלבים [...] זוהי האופנה האחרונה של הגברות העדינות של ה'היי-לייף' שלנו – כל כלב יש לו גברת, וכל גברת יש לה כלב, ושניהם יוצאים זוגות-זוגות לטייל בראש כל חוצות להנאתם, כשהם קשורים זה לזה קשר אמיץ, כלומר כשהם רתומים זה לזה ע"י שרשרת נוצות ("הכרמל", 25.11.1938).

בצד כתיבתו הקלילה ידע גם לכתוב ברצינות רבה, שלא לומר קודרת לעתים, כגון בעניין הצלת יהודי גרמניה ואוסטריה, על רקע הידיעות שהגיעו מאירופה. בהקשר זה, בהיותו חבר בוועד להצלת יהודי גרמניה ואוסטריה, התאכזב מגילויי האדישות של בני היישוב בארץ: "ואני אמרתי בחפזי כי הלב היהודי הלב העברי נצטמצם, נצטמק, נתקשה. חיינו ומצבנו הקשים הקשיחו אותו [...] ואני דמיתי כי כל ישראל אינם עוד חברים ואחים לצרה כמו שהיו לפנים וכי 'בני ברית' ו'בונים חופשיים' ושאר מיני אחוה כבר נתרקנו מתוכם" ("הכרמל", 2.12.1938). קנאתו לשפה העברית תפסה עדיין מקום נכבד בטוריו, אך עם זאת לא היסס קרניאל לחשוף גם את גישתו הסובלנית כלפי תושבי הערביים של הארץ:

ראה החנווני הערבי לפניו אדם לבוש מגבעת ומזוודה בידו, הבין כי יהודי הנני וסבר שפניתי אליו בעברית, ניסה אף הוא לענות לי בשפתנו, התחיל לגמגם עברית רצוזה ומנענע בשתי ידיו כדי להסביר לי את הדרך בה אלך למחוז חפצי, ואולם לא יכולתי להציל מפיו דבר ברור [...] יכול אתה לדבר עמי ערבית אמרתי לו, ויקל לך להסביר לי את דבריך [...] 'יודע הנך לדבר ערבי (ערבית)' הוא אומר לי מתוך שמחה גלויה, 'ממש כמו איבן ערב (ערבי) [...] הררתני על דבריו שנאמרו בפשטות, כי חסרה לנו לשון משותפת עם שכנו. ההבינו עד כה מנהיגינו ועסקנינו מה שמבין גוי המסיח לפי תומו?' ("הכרמל", 28.11.1938).

במוצאי שבת, 5 בדצמבר 1942, הלך "עזמות" לעולמו, לאחר שרשם דף נכבד בתולדות יסודותיה החינוכיים והתרבותיים של המדינה העברית שבדרך.

אמר עזמות: אין לך דבר העומד בפני ה'לצון'.